

Sylwia Słowińska*

INICJATYWY Z UDZIAŁEM OSÓB 50+ A ROZWÓJ KAPITAŁU SPOŁECZNEGO W WOJ. LUBUSKIM – DIAGNOZA I EWALUACJA – SPRAWOZDANIE Z BADAŃ

Projekt *Inicjatywy z udziałem osób 50+ a rozwój kapitału społecznego w woj. lubuskim – diagnoza i ewaluacja* to drugie przedsięwzięcie badawcze zespołu z Wydziału Pedagogiki, Socjologii i Nauk o Zdrowiu Uniwersytetu Zielonogórskiego zrealizowane w ramach programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego *Obserwatorium kultury*. W roku 2012 w projekcie *Inicjatywy i ludzie w kulturze lubuskiej – nowe przestrzenie* obszarem naszych eksploracji uczyniliśmy działania społeczno-kulturalne podejmowane poza ramami tradycyjnych instytucji kultury w województwie lubuskim. W kolejnych badaniach, realizowanych w latach 2013-2014, zainteresowaliśmy się inicjatywami angażującymi osoby powyżej 50. roku życia, kreowanymi zarówno przez państwowe i samorządowe instytucje kultury (muzea, biblioteki, domy kultury), jak i instytucje prywatne (galeria, szkoły tańca), a także przez organizacje pozarządowe (stowarzyszenia i fundacje). Projekt, koordynowany przez dr Sylwię Słowińską, realizował zespół złożony z pedagogów i socjologów – pracowników Zakładu Animacji Kultury i Andragogiki, Katedry Mediów i Technologii Informatycznych, Zakładu Metodologii Badań Społecznych. Byli to: dr hab. prof. UZ Marek Furmanek, dr hab. prof. UZ Bogdan Idzikowski, dr hab. prof. UZ Ewa Narkiewicz-Niedbalec, dr Edyta Mianowska, dr Małgorzata Olejarz, mgr Katarzyna Walentynowicz-Moryl, dr Jacek Jędryczkowski, dr Marek Zadłużny, mgr Krzysztof Stanikowski, inż. Jarosław Łukawski. Studencką grupę zaangażowaną w prace projektowe tworzyły: Agnieszka Czerson, Dorota Gomółka, Karolina Loch, Dominika Najdek, Maria Olejarz, Karolina Pachurka, Katarzyna Sieradzka, Karolina Sygutowska, Paulina Szymt oraz Anna Wolińska.

Głównym założeniem omawianego przedsięwzięcia badawczego było, by spojrzeć na inicjatywy społeczno-kulturalne, w których uczestniczą osoby 50+ z perspektywy pomnażania kapitału społecznego. W roku 2013 roku rząd RP przyjął *Strategię rozwoju kapitału społecznego 2020*, do której założenia opracowało Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Zgodnie z nią „polityka rozwoju powinna wspierać procesy i inicjatywy, które wzmacniają wolę działania obywateli na rzecz dobra wspólnego

* **Sylwia Słowińska**, dr – Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Pedagogiki, Socjologii i Nauk o Zdrowiu, Zakład Animacji Kultury i Andragogiki, e-mail: s.slowinska@ips.uz.zgora.pl.

i przyczyniają się do wzmocnienia zaufania, jako jednego z podstawowych komponentów życia społecznego, gospodarczego i kulturowego¹. Ideą *Strategii* jest zatem długofalowe wspieranie rozwoju kapitału społecznego w Polsce. Za ważne uznano również zdiagnozowanie kapitału społecznego i rozpoznanie zasobów/mechanizmów umożliwiających jego pomnażanie oraz obszarów wymagających wsparcia. Te priorytety nakładają się na cele polityki społecznej ukierunkowane na przeciwdziałanie konsekwencjom demograficznego starzenia się naszego społeczeństwa, które między innymi w centrum zainteresowania stawiają osoby starsze i będące na tak zwanym przedpolu starości.

W naszych badaniach zatem skoncentrowaliśmy się na aktywnościach społeczno-kulturalnych osób powyżej 50. roku życia w kontekście pomnażania kapitału społecznego. Ramy teoretyczne badań wyznaczyła koncepcja kapitału społecznego oraz animacji kultury. Sposób pojmowania kapitału społecznego zaczerpnęliśmy z *Diagnozy społecznej 2011*, gdzie Janusz Czapiński definiuje go jako „sieci społeczne regulowane normami moralnymi lub zwyczajem (a nie, lub nie tylko, formalnymi zasadami prawa), które wiążą jednostkę ze społeczeństwem w sposób umożliwiający jej współdziałanie z innymi dla dobra wspólnego²”. Jednocześnie badane inicjatywy uznaliśmy za inicjatywy animacyjne, stanowią one bowiem przestrzeń aktywności kulturalnej i są tworzone przez różne podmioty nie tylko po to, by zaspokoić potrzebę takiej aktywności, ale też w celu pobudzania do niej.

Kategoria osób 50+ jest złożona i zróżnicowana, obejmuje bowiem ludzi, którzy mogą się znajdować w dwóch okresach życia, czyli zarówno na etapie środkowej dorosłości (30/35-60/65), a właściwie u jej schyłku, jak i późnej dorosłości (po 60./65. rż.)³. Jest to grupa, która w ostatnim czasie, między innymi w wyniku przemian demograficznych związanych ze starzeniem się społeczeństw, jest traktowana jako ważna kategoria społeczna, wymagająca określonego wsparcia, ukierunkowanego na zapobieganie wykluczeniu społecznemu, jak również umożliwiającego aktywne i zdrowe starzenie się. Ta grupa wiekowa powinna być postrzegana nie tylko w perspektywie deficytów, lecz i potencjału. Należy zatem spojrzeć na osoby w okresie późnej dorosłości i wkraczające w ten okres jako na ludzi, których wiedza, doświadczenie, kreatywność, energia oraz różne inne osobiste zasoby pozostają często w uśpieniu, a mogłyby być spożytkowane dla dobra samej jednostki, jej środowiska i społeczeństwa. To myślenie w kategoriach potencjału osób 50+ przyjęliśmy jako znaczące dla naszych badań i interpretacji.

¹ *Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020*, MKiDN, 2013, s. 4, <http://bip.mkidn.gov.pl> [dostęp 24.01.2015].

² J. Czapiński, *Kapitał społeczny*, [w:] *Diagnoza społeczna 2011. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, Warszawa 2011, s. 284.

³ A.I. Brzezińska, *Jak przebiega rozwój człowieka*, [w:] *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, red. A.I. Brzezińska, Gdańsk 2005.

Naszym badaniom wyznaczyliśmy cztery cele:

1. Diagnoza inicjatyw kulturalnych angażujących osoby 50+.
2. Ewaluacja wybranych form zajęć.
3. Określenie możliwości rozwijania kapitału społecznego poprzez uczestnictwo w określonych formach zajęć.
4. Określenie poziomu kapitału społecznego uczestników zajęć/osób 50+.

Za korzystne ze względów poznawczych uznaliśmy wykorzystanie metod i technik ilościowych oraz jakościowych. Traktujemy metody ilościowe i jakościowe jako komplementarne, zjawiska społeczne są bowiem wielowymiarowe, a każda z zastosowanych metod pozwala na uchwycenie innych ich aspektów. Obu rodzajom metod przyznaliśmy autonomiczny status, uznaliśmy, że wyniki uzyskane z zastosowaniem badań ilościowych i jakościowych mogą się wzajemnie uzupełniać, a metody jakościowe pozwolą na pogłębienie analiz.

Badania były realizowane w dwóch etapach. Na pierwszym ważne było, by określić, jakie podmioty tworzą ofertę dla osób 50+ i jaka jest to oferta. Aby stworzyć listę podmiotów podejmujących inicjatywy kulturalne angażujące osoby 50+ w województwie lubuskim, przeprowadzano analizę stron internetowych (urzędów miast i gmin, instytucji kultury, organizacji III sektora, baz NGO i in.) oraz nawiązano kontakt mailowy z instytucjami kultury i organizacjami trzeciego sektora. Z przedstawicielami zidentyfikowanych w ten sposób podmiotów przeprowadzono ankietę. Przebadano 388 instytucji i organizacji. Opierając się na pozyskanych danych ilościowych, skonstruowano bazę inicjatyw i mapę podmiotów podejmujących interesujące nas inicjatywy, dostępne na stronie internetowej projektu. Drugi etap badań koncentrował się na ewaluacji wybranych form inicjatyw i określeniu poziomu kapitału społecznego uczestników. Założeniem było, by określić ich użyteczność w odniesieniu do oczekiwań i potrzeb osób 50+ oraz znaczenie dla pomnażania kapitału społecznego. W tej fazie badań przeprowadzono ankietę wśród uczestników inicjatyw (416), wywiady pogłębione z uczestnikami (44) oraz wywiady pogłębione z realizatorami zajęć (14), a także obserwacje wybranych form inicjatyw. Do badań wybrano następujące formy: sekcje/kluby; spotkania uczestników; kursy/warsztaty; wykłady; spotkania z...; zespoły artystyczne; zajęcia sportowo-rekreacyjne. Zajęcia te dotyczyły rozmaitych dziedzin: plastyki; rzemiosła artystycznego/rękodzieła; muzyki/śpiewu; komputera/Internetu; kulinariów; języków obcych; literatury/poezji; teatru/kabaretu; sportu/rekreacji; tańca; natury/przyrody. Wyniki badań zostały zaprezentowane w raporcie dostępnym na stronie internetowej projektu⁴.

⁴ *Inicjatywy z udziałem osób 50+ a rozwój kapitału społecznego w województwie lubuskim – diagnoza i ewaluacja. Raport z badań*, red. S. Słowińska, Zielona Góra 2014; <http://50plus.wpsnz.uz.zgora.pl> [dostęp: 24.01.2015].

Badania pokazały, że instytucje kultury i organizacje pozarządowe dostrzegają osoby starsze jako odbiorców swojej oferty i że propozycje składane dla nich są dość bogate (ma je nieco ponad połowa badanych instytucji, było to ponad 800 ofert). Ludzie na etapie późnej dorosłości i wchodzący w ten okres życia są obecni w instytucjach kultury. Jednak należy podkreślić, że nie dotyczy to całej populacji osób starszych w Polsce. Z przeprowadzanych w ostatnim czasie empirycznych rozpoznawień aktywności kulturalnej i społecznej seniorów wyłaniają się dwa obrazy. Pierwszy z nich przedstawia większość populacji osób starszych, które nie korzystają z oferty instytucjonalnej, są wycofane społecznie, koncentrują się na aktywnościach domowych i związanych z bieżącymi potrzebami bytowymi, poprzestają na kontaktach rodzinnych, koleżeńskich, sąsiedzkich. Obraz ten jest jednak niepełny, brakuje bowiem badań wśród tej grupy. Drugi obraz przedstawia część populacji (mniej liczną), która korzysta z ofert instytucjonalnych. Są to osoby aktywne, lepiej wykształcone, głównie kobiety, zainteresowane autorozwojem, kontaktami z innymi ludźmi, postrzegające aktywność kulturalną jako przestrzeń samorealizacji. Na nich właśnie koncentrował się prezentowany projekt. Nie dziwi zatem, że choć wedle *Diagnozy społecznej* kapitał społeczny Polaków jest niewielki, a w grupie osób starszych – niższy niż przeciętny, to u Lubuszan badanych w ramach projektu *Inicjatywy z udziałem osób 50+...* angażujących się w różnego rodzaju aktywności społeczno-kulturalne jest wyższy niż u statystycznego Polaka. Należy podkreślić, że mimo zdecydowanie dominującego nastawienia uczestników i realizatorów na indywidualne cele samorealizacyjne, inicjatywy kulturalne angażujące osoby 50+ są i mogą być przestrzenią zrzeszania się ludzi wokół wspólnych wartości i celów, budowania więzi oraz rozwijania zaufania i kooperacji. Są płaszczyzną wymiany doświadczeń, uaktywniania rozmaitych osobistych zasobów ludzi dojrzałych, co może nieść pożytek jednostkom, grupom, instytucjom, społeczności lokalnej i społeczeństwu. Zatem wspieranie takich inicjatyw jest nie tylko szansą na integrację społeczną, silniejsze zakorzenienie ludzi w społeczności, ale też na rozwój wspólnot lokalnych. Jednakże, jak pokazały nasze badania, ważne jest celowe wzmacnianie kooperacyjności i ukierunkowanie energii uczestników także na cele prospołeczne. Wówczas dopiero będzie możliwe pomnażanie kapitału społecznego jako zasobu sprzyjającego dobru wspólnemu.